

Ime in priimek: Nika Pinter
Mentorica: doc. dr. Andrejka Žejn
Modul: Literatura v kontekstu
Predmet: Samostojno raziskovalno delo I.

PREDSTAVITEV TEME DOKTORSKE DISERTACIJE

Delovni naslov

Med minljivostjo in večnostjo: Preoblikovanje baročnih prvin v slovenskem pripovedništvu do začetka 20. stoletja

Predstavitev koncepta naloge

Osrednji namen doktorske disertacije bo raziskati in prikazati slovensko pripovedništvo v razponu od sredine 17. stoletja do začetka 20. stoletja kot koherenten razvojni lok, ki se vzpostavi v obdobju baroka, se razvija in (pre)oblikuje v dolgem 19. stoletju, svojo estetsko-etično kulminacijo pa doseže v obdobju moderne s podaljškom v ekspresionizmu. Raziskava bo izhajala iz kritične predpostavke, da barok v slovenskem literarnem prostoru ne predstavlja zgolj izolirane zgodovinske epohe ali »predliterarne« sakralne stopnje slovenske književnosti, temveč oblikuje konstitutivni slogovni in duhovni model slovenske literarne identitete.

Tradicionalno je slovenska literarna zgodovina baročna književnost – z izjemo nekaj novejših raziskav – po večini marginalizirala in ji je zaradi prisotnosti duhovne funkcije nadelala (evfemistično) oznako »polliterature« ali »predliterature«. Ta oznaka je izhajala iz razumevanja literarnosti kasnejše razsvetljenske in romantične ideje avtonomne umetnosti, s čimer je ustvarila anahronistično vrzel in globok rez v razumevanju razvojne linije slovenskega pripovedništva. Ob takšni raziskovalni optiki je slovenska literarna zgodovina mnogokrat tudi spregledala prisotnost baročnih konstant v poznejših literarnih obdobjih. Kritični pregled opredelitev baroka v slovenskih literarnih zgodovinah bo predvidoma razkrival določene ideološke tendence in redukcionizme, ob tem pa bo odpiral dialog tako z avtorji, s katerimi se je slovenska literarna zgodovina intenzivno ukvarjala, kot tudi s tistimi, ki jih je dosedanja slovenska literarna zgodovina v glavnem upoštevala le v manjši meri.

Disertacija bo zato povzela in preoblikovala koncepcijo literarnosti, ki je ne razumemo kot statične lastnosti besedila, temveč kot ontološki dogodek, v katerem se skozi strukturno-organsko enotnost spoznavne, etične in estetske razsežnosti na ravni harmonije vzpostavi doživetje totalitete. Tako razumljena literarnost bo aplicirana na literarna dela slovenskega baroka z namenom, da bo prikazala usklajenost in povezanost slovenskega pripovedništva

skozi stoletja. Baročna »nabožnost« preneha biti razlog za izključitev iz kanona in postane ena izmed etičnih modalitet ter s tem načinov upovedovanja in uprizarjanja bivanjske stiske. Barok bo tako mogoče opredeliti kot literarnozgodovinski pojav, ki se je razvil iz širšega umetnostnozgodovinskega konteksta, in predstavlja del razvoja slovenske literature brez kakršnih koli manjvrednostnih oznak. S tem bo tudi korigirano vprašanje same periodizacije baroka.

Usklajenost in povezanost bosta v disertaciji razprostrti skozi dva ključna pojma – estetiko transcendence in etiko eksistence. Estetika transcendence označuje težnjo besedila, da z umetniškimi sredstvi preseže golo stvarnost in vzpostavi stik s transcenco oziroma »onstranstvom« (najsibo božansko, idealno ali nezavedno), medtem ko etika eksistence naslavlja bivanjsko polnost in odgovornost posameznika v esencialnih in eksistencialnih situacijah, kjer literatura ne le uči morale, temveč uprizarja človekovo iskanje smisla.

Razvojni lok slovenskega pripovedništva med sredino 17. stoletja in začetkom 20. stoletja bo disertacija interpretirala kot genealogijo vsebinsko-idejnih in slogovno-oblikovnih prvin, v kateri dolgo 19. stoletje predstavlja most in prostor njihovega preoblikovanja. V tem stoletju se baročna transcendence in z njo pogojen moralno-etični imperativ, vezana na sakralni okvir, sprva postopoma prilagajata novemu družbenemu kontekstu, nato pa pripravljata teren za njuno ponovno (pre)oblikovanje v začetku 20. stoletja. Raziskava se bo osredotočila na tiste pripovedne zvrsti, ki so ohranile vzorce baročne vzgojno-moralne naravnosti in retorične ekspresivnosti ter so se v procesu postopne sekularizacije preoblikovale v nove literarne oblike. Dolgo 19. stoletje bo s tem razumljeno kot dinamičen proces, v katerem se prvotna baročna metafizika preobraža v iskanje novih bivanjskih idealov, ki svojo kulminacijo doživijo v prvih desetletjih 20. stoletja. Predvidoma bo razvojna pot sledila kontinuiteti baročnih literarnih prvin, ki se iz religioznih pripovednih besedil 17. in 18. stoletja ter pripadajoče rokopisne dediščine v 19. stoletju žanrsko preoblikujejo v pripovedništvu Janeza Ciglerja (1792–1869), Jožefa Žemlje (1805–1843) in Janeza Volčiča (1825–1887), nato pa se iztečejo z vmesnimi postajami pri Franu Deteli (1850–1926) in Francu Ksavru Mešku (1874–1964) v obrat k baroku v začetku 20. stoletja.

Težišče analitičnega dela doktorske disertacije bo tako predstavljala razčlemba slovenskega pripovedništva na prelomu 19. in 20. stoletja, ko se ta znova intenzivno naveže na baročne nastavke, zlasti v povezavi s slovensko moderno in njenim osrednjim predstavnikom Ivanom Cankarjem (1876–1918) ter Ivanom Pregljem (1883–1960) kot dedičem moderne. Analiza bo pokazala, kako in v kolikšni meri se baročne literarne prvine pojavljajo in preoblikujejo v

pripovednih opusih obeh avtorjev. Cankar v nekaterih svojih delih preoblikuje baročno metafiziko v sekularizirano hrepenenje, kjer t. i. etika vesti (Kos in Pirjevec ta koncept imenujeta etika absolutne odgovornosti oziroma etika čistosti, vsi trije izrazi pa poimenujejo ponotranjen metafizični imperativ) postane osrednji katalizator subjekta, razpetega med idealom in stvarnostjo. Pregelj pa nastopi kot dedič tega razvoja. V njegovem pripovednem opusu se baročna napetost metafizičnega dualizma ne pojavi kot arhaizem, temveč kot estetski odgovor na ontološko krizo modernega subjekta, ki s t. i. etiko darovanja (ekspresionistična etika imperativa trpljenja) odgovori na krizo transcendence. Pregljev »neobaročni« obrat bo točka, kjer se baročna napetost med telesnim trpljenjem in duhovno transcendenco vrne v radikalizirani obliki bivanjske nuje ter bo v tem kontekstu interpretiran kot logična estetska in etična kulminacija loka, ki se je začel z baročno poetiko.

Skladno s tem bo disertacija pokazala na celovitost razvojnega loka slovenskega pripovedništva ter ponudila nov pogled na koncepcijo literarnosti, baroka in njegove dolgoročne etično-estetske prezenze v slovenskem literarnem prostoru. Disertacija se od širšega družbeno-kulturnega in zgodovinskega konteksta usmeri v analizo specifične povezave baroka z lastno tradicijo, znotraj katere bo prikazano, kako se je slovenska književnost razvijala kontinuirano in brez umetnih prelomov. V tem procesu sta estetika in etika razumljeni kot neločljivo povezani kategoriji, ki soustvarjata ontološko globino literarnega dela.

Raziskovalna vprašanja

1. Teoretsko-historični sklop:

- 1.1. Kako so recepcija, periodizacija in vrednotenje baroka v slovenski literarni zgodovini vplivali na (ne)priznavanje slogovne kontinuitete v slovenskem pripovedništvu? Kje so ključne vrzeli pri razumevanju baroka kot formativnega elementa slovenske literarne identitete?
- 1.2. Ali smemo slovensko pripovedništvo do začetka 20. stoletja razumeti kot koherenten razvojni lok, v katerem rokopisna dediščina in žanrski premiki 19. stoletja ne predstavljata preloma, temveč delujeta kot prostor preoblikovanja retoričnih in etičnih konstant?

2. Literarni sklop (slogovna analiza):

- 2.1. Katere baročne retorične in pripovedne stalnice (npr. memento mori, vanitas, emblematičnost, chiaroscuro) se v slovenskem pripovedništvu moderne in ekspresionizma reaktualizirajo kot izraz bivanjske stiske?
- 2.2. Kako se baročna usmerjenost k transcendenci pri Cankarju spremeni v moderno hrepenenje po neulovljivem idealu, pri Preglju pa v napetost med duhovnim iskanjem in telesno resničnostjo?

3. Filozofski sklop (etični preobrat):

- 3.1. Kako se teocentrična etika odgovornosti pred Bogom, ki je značilna za barok, v slovenskem pripovedništvu na prelomu 19. in 20. stoletja preobrazi v antropocentrično etiko bivanjske odgovornosti subjekta?
- 3.2. Na kakšen način Cankar in Pregelj v svoji pripovedni strukturi sintetizirata baročno etiko (vprašanje greha, milosti in žrtvovanja) z estetiko telesnosti in trpljenja? Kako se v opusih obeh avtorjev vzpostavlja etika eksistence kot odgovor na krizo transcendence?

Hipoteze

1. Teoretsko-historični sklop:

- 1.1. Barok v slovenski literaturi predstavlja temeljni formativni element, ki je vzpostavil trajne arhetipske in slogovne strukture, ključne za razumevanje slovenske literarne identitete in celovitosti razvojnega loka slovenskega pripovedništva.
- 1.2. Dolgo 19. stoletje za slovensko pripovedništvo ne predstavlja prekinitve, temveč nujno stopnjo, ki je omogočila prenos baročne motivike trpljenja, greha in odrešitve v začetek 20. stoletja.

2. Literarni sklop:

- 2.1. Slovensko pripovedništvo z začetka 20. stoletja predstavlja »neobaročni« obrat, saj se literatura prek estetskega izraza (npr. chiaroscuro, emblematičnost, retoričnost) ponovno vrne k ontološkim vprašanjem bivanjske krize.
- 2.2. Estetika transcendence v slovenskem pripovedništvu moderne in ekspresionizma predstavlja sekularizirano obliko baročne metafizike; pri Cankarju se ta odraža kot hrepenenje po neulovljivem idealu, pri Preglju pa kot rehabilitacija baročne tradicije v odgovoru na izpraznjenost realistične paradigme.

3. Filozofski sklop:

- 3.1. Estetika transcendence služi kot neposredno orodje za uprizarjanje etike eksistence; teocentrična odgovornost se na prelomu 19. in 20. stoletja preobrazí v antropocentrično odgovornost subjekta, pri čemer se ohrani baročna razpetost med minljivostjo in večnostjo.
- 3.2. Cankar in Pregelj baročno etiko sekularizirata in jo preoblikujeta v bivanjsko izkušnjo modernega subjekta, ki se vzpostavlja skozi dve modaliteti; pri Cankarju s t. i. etiko vesti, ki predstavlja ogledalo notranjega moralnega razkola, pri Preglju pa s t. i. etiko darovanja, ki se vzpostavi kot odgovor na krizo transcendence.

Predvidena metodologija

V doktorski disertaciji bo uporabljen interdisciplinarni pristop, ki bo povezal literarno teorijo, literarno zgodovino in filozofijo.

1. **Komparativna metoda:** Postavitev slovenskega baroka v širši evropski kontekst in primerjava z modeli drugih nacionalnih literarnih zgodovin, predvsem nemškimi, avstrijskimi in italijanskimi prostorom, kar bo omogočilo novo vrednotenje domače tradicije.
2. **Hermenevtična metoda:** Interpretacija literarnih del v širšem duhovno-zgodovinskem in filozofskem kontekstu, kar bo omogočilo povezavo med estetiko in etiko ter barokom in moderno.
3. **Literarnozgodovinska metoda:** Sledenje razvoju literarnih pripovednih oblik in motivov od baroka skozi 19. stoletje do moderne in ekspresionizma.
4. **Slogovnotekstna metoda:** Podrobna interpretacija izbranih del Cankarja in Preglja s poudarkom na slogu, simboliki in etičnih dilemah.

Viri

- Temeljna tuja in slovenska literarnozgodovinska dela,
- tuje in slovenske teorije literarnosti,
- pripovedništvo baročnega obdobja,
- izbrano pripovedništvo 19. stoletja,
- izbrana pripovedna proza Ivana Cankarja,
- pripovedni opus Ivana Preglja.

Izvedba načrta

1. Teoretska izhodišča in kritični pregled

- 1.1. Oblikovanje in geneza koncepta literarnosti – zamejitev definicije koncepta literarnosti ter pregled oblikovanja, razvoja in preoblikovanja koncepta skozi ključna literarna obdobja.
- 1.2. Kritična analiza slovenske literarnozgodovinske paradigme – pregled obravnave baroka v domači stroki, identifikacija vrzeli v periodizaciji ter primerjava s tujimi modeli (nemška, avstrijska in italijanska literarna zgodovina).
- 1.3. Vzpostavitev teoretskega aparata za analizo bivanjskih in filozofskih vprašanj v povezavi z literarno formo (estetika transcendence in etika eksistence).

2. Raziskava razvojne kontinuitete

- 2.1. Analiza izbranih besedil slovenskega pripovedništva 19. stoletja, v katerih se baročne prvine preoblikujejo v nove slogovne formacije.
- 2.2. Tipologija motivnih in slogovnih stalnic – identifikacija ključnih motivnih in slogovnih elementov, ki prehajajo iz starejše literarne tradicije v sodobnejšo.

3. Analitični del – Ivan Cankar

Subjektivizacija in sekularizacija transcendence – analiza in interpretacija izbrane Cankarjeve proze s poudarkom na prehodu baročne metafizike v moderno kategorijo hrepenenja ter vzpostavitev t. i. etike vesti.

4. Analitični del – Ivan Pregelj

Raziskovanje in interpretiranje Pregljevega pripovednega opusa z vidika ekspresionistične rehabilitacije baročnih prvin; poudarek na analizi t. i. etike darovanja kot odgovor na bivanjsko krizo modernega subjekta.

5. Sinteza in končna redakcija

Preverjanje hipotez in zaključna sinteza. Primerjava ugotovitev obeh analitičnih delov, priprava sklepov in končna redakcija besedila disertacije.